

САБАДАШ Катерина – аспірант кафедри філософії, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 8/14, вул. Тургенівська, м. Київ, Україна, індекс 01601 (sabadashK@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6178-4625>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.14>

Бібліографічний опис статті: Сабадаш, К. (2021). «Вроджені ідеї» як потенційний прояв свідомості. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 42, 214–229, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.14>

«ВРОДЖЕНІ ІДЕЇ» ЯК ПОТЕНЦІЙНИЙ ПРОЯВ СВІДОМОСТІ

Анотація. Метою статті є аргументація потенційності свідомості як явища з огляду на філософські пошуки «апріорного знання». Дослідження проводиться для виконання таких завдань, як пошук умовного початку філософського мислення стосовно до-набутого знання; формування розуміння аргументів та контраргументів щодо «вроджених ідей»; осмислення свідомості в її потенційному прояві через «апріорне знання». У дослідженні застосовуються методи історичного та компаративного аналізу, метод мисленнєвого моделювання та трансцендентально-феноменологічний метод.

Наукова новизна. У статті досліджено погляди філософів стосовно до-набутого знання. Звернення до метафізичних пошуків Платона формує розуміння умовного початку мислення стосовно до-набутого знання. Через «сумнів» Рене Декарта, критику «вроджених ідей» Джоном Локком та «нові досліді» Готфліха Лейбніца розглядаються аргументи та контраргументи щодо вродженого знання. Завдяки “a priori” Іммануїла Канта прослідковується розуміння свідомості як метаоб’єкта. Незважаючи на критику «вроджених ідей» Джоном Локком, актуальність свідомості протиставляється потенційності її прояву. Вбачається, що свідомість як метафізична структура являє себе фізичному світу через до-набуте знання.

Висновки. Гносеологія Платона освітлює позицію щодо «згадування». Втілюючись, душа має знання зі «світу Ідей», але тіло затуманює сприйняття. Діалектичне пізнання дає змогу відновити чіткість у розумінні сутностей. У XVII столітті Рене Декарт відроджує запитування про «вроджені ідеї», базуючи дослідження на «сумніві» щодо знань минулих епох. Французький філософ шляхом недовіри доходить висновку, що так чи інакше існує безсумнівне знання. На противагу Р. Декарту, Джон Локк стверджує, що через відсутність загальної згоди між людьми існування деяких «вроджених істин» неможливе. Хоча на шляху того самого дослідження Дж. Локк приходиться до розуміння потенційності в набутті емпіричного знання, філософ відкидає можливість потенційності відкриття істин душі.

Пізніше Іммануїл Кант зазначає, що є істини, на яких базується сприйняття речей. Поняття “a priori” зв’язують пізнання з реальністю та дають змогу встановлювати закономірності за спроби зрозуміти природу. Принципи, за якими, на думку людини, діє природа, пізнаються разом з пізнанням самої природи. Однак є істини, що пізнаються шляхом рефлексії. Такими істинами філософ називає «трансцендентальні ідеї», які приводять людину до пізнання «волі». На думку І. Канта, осмислення «трансцендентальних ідей» здатне вплинути на розуміння фундаментальних моральних законів. Тим самим осмислення можливе завдяки розуму, який дає людині також можливість вибору. Отже, людина, навіть осмислюючи метафізичне, має актом волі регулювати фізичне з огляду на моральне. Пізнання «вроджених ідей» має потенційний характер. Саме через всезагальні закони, що відкривають себе завдяки інтенційності мислення до трансцендентного, свідомість здатна проявити себе у фізичному світі.

Ключові слова: до-набуте знання, «вроджені ідеї», “a priori”, потенційність, актуальність, свідомість, «трансцендентальні ідеї».

SABADASH Kateryna – Graduate Student at the Department of Philosophy, National Pedagogical Dragomanov University, 8/14 Turgenevskaya str., Kyiv, Ukraine, postal code 01601 (sabadashK@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6178-4625>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.14>

To cite this article: **Sabadash, K.** (2021). “Vrodzheni idei” yak potenti-siinyi proiav svidomosti [“Innate ideas” as a potential manifestation of consciousness]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt-skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia “Filosofia” – Human Studies. Series of “Philosophy”: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 42, 214– 229, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.14>

“INNATE IDEAS” AS A POTENTIAL MANIFESTATION OF CONSCIOUSNESS

Summary. *The aim of the article is to argue the potentiality of consciousness as a phenomenon, given the philosophical search for «a priori knowledge». Study based on following tasks: 1) search for a conditional beginning of philosophical thinking in relation to pre-acquired knowledge; 2) formation of understanding of arguments and counter-arguments concerning “innate ideas”; 3) comprehension of consciousness in its potential manifestation through “a priori knowledge”. In research process where used **methods** of historical and comparative analysis, the method of mental modeling and the transcendental-phenomenological method.*

Scientific novelty. *Article examines the views of philosophers on pre-acquired knowledge. The appeal to Plato’s metaphysical search forms an understanding of the conditional beginning of thinking in relation to pre-acquired knowledge. Rene Descartes’ “doubts”, John Locke’s critique of “innate ideas” and Gottflich Leibniz’s “new experiments” examine arguments and counter-arguments about innate knowledge. Immanuel Kant’s “a priori” develop understanding of consciousness as a meta-object. Despite the criticism of “innate ideas” by John Locke, the relevance of consciousness is opposed to the potentiality of its manifestation. Seems, that consciousness as a metaphysical structure, presents itself to the physical world through pre-acquired knowledge.*

Conclusions. *Plato’s epistemology illuminates the idea of “remembrance”. Incarnate, the soul has knowledge of the «world of Ideas», but the body obscures perception. Dialectical cognition makes it possible to restore clarity in the understanding of essences.*

In the XVII century, Rene Descartes revived the question of “innate ideas”, basing research on “doubt” about the knowledge of past eras. The French philosopher, through distrust, comes to the conclusion that, one way or another, there is undoubted knowledge. In contrast to Descartes, John Locke argues that, due to the lack of consensus among people, the existence of some “innate truths” is impossible. Although, on the path of the same study, J. Locke comes to understand the potentiality in the acquisition of empirical knowledge, the philosopher rejects the possibility of the potentiality of the discovery of the truths of the soul.

Later, Immanuel Kant points out that there are truths on which the perception of things is based. The concepts of “a priori” connect knowledge with reality and make it possible to establish patterns while trying to understand nature. Principles, we think, which nature operates, are known together with the knowledge of nature itself. But there are also truths that are known through reflection. Such truths the philosopher calls “transcendental ideas”, which lead a person to the knowledge of “will”. According to Kant, understanding of “transcendental ideas” can affect understanding of fundamental moral laws. Thus, comprehension is possible thanks to the mind, which also gives a person the opportunity to choose. Thus, man, even comprehending the metaphysical, has an act of will to regulate the physical in view of the moral. Knowledge of “innate ideas” has a potential character. It is through the universal laws that reveal themselves through the intentionality of thinking to the transcendent that consciousness is able to manifest itself in the physical world.

Key words: *pre-acquired knowledge, “innate ideas”, “a priori”, potentiality, relevance, consciousness, “transcendental ideas”.*

Постановка проблеми. Тема дослідження вибрана з огляду на претензійність багатьох дослідників свідомості, які вказують на те, що проявлена свідомість є актуально діючою силою. Через таке ставлення до розуміння свідомості виникає велика кількість протиріч. Цим шляхом сучасні мислителі приходять до ототожнення свідомості та мозку, намагаючись виключити свідомість із кола метафізичного запитування. Проте свідомість як метаоб’єкт не піддається формуванню знань про неї. Отже, дослідження може відштовхуватись лише від того, як свідомість проявляє себе у фізичному світі.

Незважаючи на те, що свідомість варто вважати актуально наявною, мислиться, що вона проявляє себе тільки потенційно. Ключовим аргументом на користь цього припущення слугує концепція до-набутого знання. У філософській системі Платона фігурує аргумент «про згадування», Р. Декарт пише про «вроджені ідеї». Однак, незважаючи на критику Дж. Локка, І. Кант продовжує цю традицію, розглядаючи «апріорне знання» та «трансцендентальні ідеї».

Розгляд історії філософської думки вказує на те, що ще з часів Давньої Греції видатні мислителі звертались до осмислення можливостей пізнання. Марк Аврелій, Аристотель, Платон, Плотін та Єпіктет висвітлили перші відомі історії питання стосовно свідомості. Рене Декарт, Готфрід Лейбніц, Джон Локк намагались визначити структурні елементи знань. Г. Гегель, Е. Гуссерль, І. Кант, М. Мамардашвілі, М. Хайдеггер, досліджуючи свідомість, ставили її на чолі всього людського.

Метою статті є аргументація потенційності свідомості як явища з огляду на філософські пошуки «апріорного знання».

Дослідження проводиться для виконання таких завдань:

- пошук умовного початку філософського мислення стосовно до-набутого знання;
- формування розуміння аргументів та контраргументів щодо «вроджених ідей»;
- осмислення свідомості в її потенційному прояві через «апріорне знання».

Дослідження проводиться з використанням методу історичного аналізу, який дає змогу розглянути розвиток уявлень щодо «вроджених ідей» хронологічно. Компаративний аналіз під час роботи з творами філософів дає змогу віднайти аргументи та контраргументи стосовно можливості існування до-набутого знання. Метод мисленнєвого моделювання допомагає об'єднати відмінні погляди дослідників в одну структуру. Трансцендентально-феноменологічний метод уможливорює безвідносний погляд на «апріорне знання», що дає змогу дослідити потенційну природу свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники, такі як А. Баумейстер, В. Васильєв, В. Возняк, С. Катречко, А. Пацев, В. Терлецький, продовжують розмірковувати над

питаннями гносеології та епістемології. Приділяючи увагу метафізиці свідомості, вони вивчають концепцію «чотирьохчастного відрізка» Платона, розглядають поняття геніальності у філософії І. Канта та запитують щодо «мисленневого простору».

Основний матеріал.

1. До-набуте знання у філософії Платона

Ще у давньогрецький період філософського мислення Сократ висвітлює концепцію до-набутого знання. Філософ стверджував, що в процесі навчання фундаментальним основам світобудови людина не вчить їх, як зазвичай набувають знання, а «згадує», тобто відкриває вже наявне в душі знання. Уявлення Сократа прослідковуються далі у філософії Платона, який розкриває вчення учителя згідно зі своїм розумінням світобудови та буття людини.

Поклавши за основу світу «ідею Блага», Платон описує ієрархічність сутностей. На прикладі відрізка з чотирма частинами він уявляє, що світ поділяється на дві ідеальні та дві матеріальні складові частини. Стосовно об'єктів фізичного світу пізнання на чуттєвому рівні актуальне, відбувається конкретно (чітко надані об'єкти) або частково (тіні та образи). Щодо ідеальних складових частин світобудови, то їх пізнання потенційне, відбувається за рахунок спекулятивного мислення. Наближені до матеріальних сутностей ідеї являють собою наукове знання (*δίαινοια*), а повністю віддалені від фізичного, тобто непізнавані сутності (*νόημα*), дають розуміння, але не знання.

Душа фігурує у філософії Платона як безсмертна сутність. Розрізняючи божественну та людську душі, мислитель розповідає міф «про колісницю». Тоді як божественна душа наділена розумом (візник) та благими спонуканнями (два коня), людська душа має також злі спонукання (один з двох коней). До втілення, перебуваючи у «світі Ідей», душі споглядають ідеальні сутності. Людські душі, відволікаючись на приборкання злих спонукань, споглядають сутності уривками, тому не бачать загальної картини світу. Отже, втілившись, людська душа має в собі часткове знання, набуте ще у «світі Ідей», але через неповноцінність минулого споглядання в ній відсутнє розуміння.

Шляхом філософського запитування людина здатна віднайти у своїй душі знання, набуте у «світі Ідей», та зрозуміти наявність

прогалин, що існують через уривчастість пізнання. Коли людина продовжує пошуки задля заповнення порожніх частин, в ній може зародитись розуміння всезагального. Таким чином, бачиться, що пізнання наявного в душі знання, яке приводить до розуміння, являє собою потенційне мислення, а не актуальне. Воно не відбувається саме собою, до нього треба звернутись.

В діалозі «Феаг» Платон пише:

«Завдяки божественній долі з раннього дитинства мене супроводжує деякий геній – це голос, який, коли він мені чується, завжди, що б я не збирався робити, вказує мені відступитися, але ніколи ні до чого мене не спонукає» (Plato, 1986, р. 76).

Мислиться, що цими словами філософ вказує на наявну можливість пізнати непізнаване за рахунок звернення до самого себе. Питання полягає в потенційному розумінні, що здатне породжувати знання, не відкриваючи своєї сутності.

Так само складнощі «згадування» та пізнання описані в діалозі «Федр» такими словами:

«Згадувати на підставі тутешнього про тамтешнє легко не для всякої душі <...> Залишається трохи душ, у яких ще досить пам'яті, та й ті, бачачи якусь подобу тамтешнього, так уражаються їй, що виходять з себе і, не маючи достатньо розбірливого чуття, самі не розуміють, що означає їх пристрасть. Притому в тутешніх подобах зовсім немає відблиску справедливості, розсудливості, як і всього іншого, що для душі дорогоцінне. Приступаючи до образів з тьмяними своїми знаряддями, зовсім небагато, та й то зі складнощами, споглядають вид того, що зображено» (Plato, 2012, р. 398).

В цьому уривку фігурує дуже важливий аспект гносеології Платона. Мислитель зазначає, що втілена душа пізнає лише подоби, а непізнаване доступне тільки деяким душам та вимагає складних особистісних пошуків.

Осмислюючи філософію пізнання Платона, вважаємо можливим виділення низки ключових аспектів для розгляду потенційності пізнання.

1) Людські душі до потрапляння у фізичний світ споглядають ідеальні сутності. Однак виявляючись недостатньо стійкими (через наявність злих понукань), втілюються та змінюють ракурс пізнання.

2) Через відволікання на приборкання злих понукань людська душа не споглядала Ціле, пізнаючи уривками сутності, що утворюють Єдине (Благо).

3) З причини втілення душа губить навіть ті часткові знання, що отримала у «світі Ідей», але шляхом філософського запитування вона здатна віднайти втрачене.

4) Діалектичне пізнання дає можливість душі формувати знання на рівні пізнання «подоб» (самі ідеї не пізнаються, пізнається їх прояв у фізичному світі). Стає можливим розуміння того, що підпорядковано «ідеї» та в чому проявляє себе «ідея», але не знання її самої.

Таким чином, Платон починає традицію розуміння до-набутого знання як потенційного знання. Воно не являє собою актуальну та перманентно діючу константу, а лише уможливорює пізнання на рівні розуміння Цілого.

2. «Вроджені ідеї»: обґрунтування Р. Декарта

Платон осмислює втілення душі як тимчасове явище. Насамперед душа вічна та, коли вона поза тілом, їй доступне споглядання абсолютних істин. Отже, втілюючись, душа вміщає в собі знання щодо фундаментальних основ, але тіло викликає забуття. За рахунок осмисленого запитування вона здатна віднайти втрачені в пам'яті знання. Прикладом такого запитування є шлях аналізу власного мислення, що прослідковує Рене Декарт.

Гносеологія Р. Декарта вважається відправною точкою у вивченні свідомості як окремої структури. У своїх «міркуваннях» мислитель схиляється до того, що пізнання має відбуватися раціональним шляхом, все, що викликає сумнів, не можна вважати справжнім. Пропонуючи сформулювати методологію пізнання, що буде базуватись на «сумніві» та «безумовному доказі», він ґрунтовно переглядає наявне на той момент світобачення. Він запитує про істинність наукового знання й можливості цієї істинності як такої. На раціональних підставах він доходить висновку, що людина зі впевненістю в істинності знання може стверджувати тільки факт свого існування та активності власного мислення.

На другий план як те, що більше за все заслуговує на довіру, він виводить існування Бога як істинного буття й хибності як небуття. Все інше пізнання має відбуватися на підставі цих

очевидних істин і не відволікатися на чуттєве сприйняття. Чуттєвість як щось, що не здатне дати безсумнівне знання, філософ пропонує залишити для дослідів, які будуть підтверджувати або спростовувати отримане за рахунок розуму знання.

Першопричиною світу й законів його існування він вважає Бога, на цій же підставі доводить наявність у тілі розумної безсмертної душі. Як продовження платонівського аргументу «про згадування» Р. Декарт вводить концепт «вроджених ідей» як деяке знання, властиве людині від народження. Безсумнівних «вроджених ідей», на думку філософа, дві, а саме ідея Бога та ідея самого себе. Просуваючись далі у своєму дослідженні істинного та хибного знання, він звертає увагу на другорядні, але все ж таки чітко наявні ідеї, властиві пізнанню матеріального світу.

З розширенням своєї гіпотези філософ відмовляється від думки про те, що чуттєве пізнання може нести істинне знання без необхідного розумового пошуку сутності предмета. Мисленнєвий акт дає підстави для того, щоб досягти річ чітко, а не туманно. При цьому з огляду на факт істинності власного існування, а також віддаючи собі звіт у неможливості однозначно довести існування предметів пізнання, можемо дійти висновку про те, що саме мислення про предмет існує, навіть якщо це мислення про щось не наявне.

Незважаючи на те, що деякі дослідники філософії Р. Декарта приписують йому «скепсис, доведений до абсурду», філософ не заперечує можливості пізнання навколишнього світу або прийняття його дійсності, він лише вказує на необхідність багаторівневої перевірки одержуваних нами даних. Помилка в тлумачення методології, запропонованої мислителем, часто приводить до висновку, що навколишній нас світ неможливо пізнати. Однак за більш детального розгляду висловленої гіпотези можна побачити, що розумна взаємодія між природньою (тілесною) структурою та мислячою сутністю цілком здатна привести до пізнання істини.

3. Критика «вроджених ідей» Джоном Локком

Джон Локк – британський філософ другої половини XVII століття. Написавши роботу «Досвід про людське розуміння», він розкритикував концепцію «вроджених ідей», яка була висунута ще за часів Сократа та зайняла вагому позицію у філософії пізнання Р. Декарта. Як нам відомо, видатний філософ Стародавньої

Греції дотримувався думки про те, що в душах під час втілення є знання всіх фундаментальних істин, а метою філософії він вважав спрямованість людини до висвітлення цих наявних істин. Його теорію продовжив розвивати Платон, ввівши «аргумент про згадування» як провідний аргумент на користь безсмертя душі. Однак уже у Платона зустрічається розбіжність з поглядами Сократа у вигляді того, що далеко не всі знання фундаментальних істин існують у душі під час втілення. Ця розбіжність пов'язана з розумінням ієрархії пізнаваних сутностей. З огляду на те, що людські душі підвладні злим понуканням, споглядання Цілого до втілення відбувається уривками. Отже, під час втілення душа має лише ті знання, які споглядала без відволікання.

У подальшій історії філософської думки концепція «вроджених ідей», на думку Дж. Локка, розглядалась як даність. Однак на початку XVII століття, коли Рене Декарт, засумнівавшись в істинності попередніх наукових знань, шляхом тривалих міркувань починає запитування про всезагальне, концепція «вроджених ідей» повертає до себе увагу філософської спільноти. Таким чином, вбачається, що якщо Р. Декарт доходить висновку на користь існування деяких «вроджених істин», то Дж. Локк всіляко заперечує подібну можливість і намагається визначити сферу можливого пізнання за відсутності «вроджених ідей».

Починаючи свої розмисли, філософ намагається абстрагуватися від питання про природу свідомості на користь розуміння процесу пізнання. Відбувається запитування «як?», а не «чому?». Він акцентує увагу на підтвердженні достовірності знань, заперечуючи важливість припущень і здогадок. Той факт, що є загальне знання, доступне пізнанню кожного, ще не підтверджує всезагальності, не вказує на необхідність існування єдиних «вроджених ідей» у всіх без винятку душах. Аргументується це тим, що є люди, які «не розуміють», а це мало би бути неможливим за істинності припущення щодо вродженого знання. Так само у мислителя виникає питання про те, що якщо «вроджені істини» єдині, то з якої причини емпірично відсутня загальна згода щодо цих істин.

Важливо виділити ключові моменти теорії пізнання Дж. Локка (а) та висвітлити питання, що постають завдяки ним, чи контраргументи (б) стосовно деяких з них.

1) а) Той факт, що людина наділена розумом, незаперечний, саме розум ставить людину вище та відрізняє її від інших живих істот; б) якщо розум висвітлюється як основна відмінність, то він автоматично набуває чинності унікальної структури.

2) а) Стоїть завдання з'ясувати, в якій галузі знань розум здатен пізнавати і діяти (віднайти акт мислення); б) якщо розум є унікальною структурою (про що свідчить перший тезис), то віднайти акт мислення на рівні аналізу отриманого знання неможливо.

3) а) Можливості розуму не абсолютні, в кожній окремій людини різні межі пізнання.

4) а) Відкидається можливість існування «вроджених ідей»; б) основним аргументом для Дж. Локка слугує відсутність загальної згоди. З цього можна зробити висновок, що філософ розглядає «вроджені ідеї», запропоновані попередником, як необхідно актуальну діючу силу. Однак важливо підкреслити, що не «вроджені ідеї» актуальні, а потенційні знання. Вони всезагальні, але не відкриті для будь-кого чи для кожного.

5) а) Здатність до мислення й розуміння є у кожній людині, але її потрібно розвивати і плекати; розуміння – це схильність, а не вміння; б) в цей момент Дж. Локк все ж таки звертає увагу на потенційність пізнання, але залишає за «вродженими ідеями» статус актуального знання, що викликає деяке протиріччя в методології мислителя.

6) а) “*Tabula rasa*” – концепція, що представляє свідомість як «чисту дошку». Спочатку розум людини порожній, він наповнюється знанням в процесі розуміння й пізнання; б) варто згадати, що в діалозі «Театет» Платона вже фігурувала концепція процесу пізнання як «відтиску на восковій дощечці», але давньогрецький філософ все ж таки вбачав початковий потенціал «дощечки» в її розмірах та якості.

7) а) Всі знання ґрунтуються на досвіді. Досвід формує в нашому розумі ідеї; б) стосовно абсолютності емпіричного пізнання існує багато «проти» та «за», суттєвий контраргумент було висунуто І. Кантом. Німецький філософ стверджував, що емпіричне пізнання можливе завдяки «апріорним поняттям» в душі. Тільки маючи апріорні уявлення стосовно простору, часу тощо, людина здатна пізнавати фізичні явища.

Відомим узагальнюючим контраргументом для стверджень Дж. Локка була праця Г. Лейбніца. У трактаті «Нові досліди про людське розуміння» філософ доходить висновку, що в розумі закладені деякі поняття та уявлення, які не можна вивести за допомогою досвіду; досвід – це лише умова отримання знань шляхом рефлексії; існують несвідомі малі перцепції (сприйняття), які безперервно впливають на розум людини; якщо Дж. Локк вважав, що матеріальне не можна пізнати повністю, то Г. Лейбніц стверджував, що саме матеріальне й тільки воно піддається пізнанню; істина пізнається шляхом роботи свідомості з ідеями. Однак істинність не обов'язково виявить себе одразу. Заздалегідь отримані знання, поєднуючись із ново-набутими, можуть формувати істинні висновки. Не завжди людський розум чітко бачить окремість та сукупність ідей, але їх вплив на визначення істини (висновок) не можна заперечувати. Ментальні події мають ментальні наслідки, фізичні події – фізичні наслідки. Однак ментальні події не приводять до фізичних наслідків, як і фізичні події не приводять до ментальних наслідків.

Останнє висвітлене твердження мало значний вплив на майбутні пошуки дослідників у сфері психіки, свідомості та мозку. Воно викликало багато питань стосовно зв'язку між буттям і мисленням, досвідом та спекуляціями. На протипагу протиріччям між сенсуалістами та спіритуалістами була висунута гносеологія І. Канта. Філософ розмежував знання, пізнання та розуміння, чітко визначивши функціональність складових частин душі.

4. “*A priori*” І. Канта

Видатний німецький філософ XVIII сторіччя Іммануїл Кант суттєво вплинув на розуміння процесу та меж пізнання.

Стверджуючи, що «розсудок, зайнятий лише своїм емпіричним застосуванням і не розмірковуючий щодо джерел свого власного знання, може, щоправда, робити великі успіхи, але одного він не в змозі виконати, а саме встановити для самого себе межі власного застосування і дізнатись, що знаходиться всередині або за межами всієї його сфери» (Kant, 2019, р. 256), філософ акцентує увагу на тому, що встановлення процесу та меж пізнання – це особистісна можливість.

Таким чином, І. Кант підштовхує людство до міркувань над власним мисленням. Спробу звернення до «мислення про

мислення» робили впродовж багатьох тисячоліть, але саме німецькому філософу вдалося висвітлити шлях пізнання найбільш конкретно. Розділивши знання на «апріорне» та «апостеріорне», проаналізувавши та розподіливши «функції душі», мислитель виявив об'єктивні межі пізнання. Концепція «антиномій чистого розуму» дала можливість визначення моральних законів для людини розумної та переглянути можливість існування до-набутото знання як регулюючої основи.

Розглядаючи пізнання з огляду на «матеріал мислення» та «форму мислення», філософ акцентував увагу на тому, що річ «сама по собі» не пізнається.

«Розсудок – через можливість своїх апріорних законів для природи – дає доказ того, що природа пізнається нами тільки як явище, отже, вказує водночас на надчуттєвий субстрат її, але залишає цей субстрат абсолютно *невизначеним*» (Kant, 2020 (b), p. 47).

Предмети доступні для пізнання як явища (матеріал), а мислення про них відбувається у різних формах.

Чуттєве пізнання, розсудочне та пізнання розуму відбуваються за різними правилами та дають відмінні результати. Таким чином, здатність виводити судження щодо відчуття задоволення та незадоволення відповідає за доцільність та пізнання явищ мистецтва. Розсудочне пізнання, керуючись необхідно та безумовно наявними закономірностями, спрямоване на явища природи. Розум же, вбачаючи кінцеву ціль (антиномії), регулює здатність бажати та належить до сфери буття свободи.

«Здатність судження своїм апріорним принципом розгляду природи за можливими частковими законами дає її надчуттєвому субстрату (в нас так само, як і поза нами) *визначеність через інтелектуальну здатність*, а розум своїм апріорним практичним законом дає цьому субстрату *визначення*; таким чином, здатність судження уможливорює перехід від області поняття природи до області поняття свободи» (Kant, 2020 (b), p. 47).

Цими словами І. Кант пояснює можливість переходу від поняття природи до поняття свободи, тим самим, вбачається, вказує на помилку у висвітленому Г. Лейбніцем твердженні про неможливість впливу як ментального на фізичне, так і навпаки.

Коли Г. Лейбніц вказує на окрему каузальність кожної сфери, І. Кант стверджує необхідність виключення каузальності зі сфери діяльності розуму:

«Поняття причинності як природної необхідності, на відміну її від причинності як свободи, стосується лише існування речей, оскільки це існування визначено в часі, отже, як явище, на противагу їх причинності як речі в собі. Однак якщо визначення існування речей в часі визнають за визначення речей в собі (так зазвичай і уявляють собі), то необхідність у причинному відношенні ніяк не можна поєднати зі свободою: вони суперечать один одному» (Kant, 2020 (a), p. 146).

Саме розум є основою можливості переривати причинно-наслідкові зв'язки та починати нову каузальність. Він являє собою основу буття кожної окремої людини та проявляє себе потенційно.

Свою «Критику практичного розуму» І. Кант присвятив висвітленню ідеї про те, що наявність розуму – це не вирок. Людська природа мінлива, адже під час перебування в тілесному, чуттєвому світі легко загубити розум (як основу). Моральні закони, що являють собою всезагальні принципи, потребують безумовного виконання. Розуміння існування всезагального та воля мають приводити, але рідко реально приводять до існування з огляду на надчуттєве.

«Якщо про людину, яка скоїла крадіжку, я говорю: цей вчинок є за природним законом причинності необхідним наслідком з визначальних підстав попереднього часу, тому було неможливо, щоб цей вчинок не був здійснений, то яким чином може оцінка вчинку за моральним законом щось змінити тут і як можна припускати, що цього вчинку могло і не бути, тому що закон говорить, що його не мало бути, тобто яким чином вона може називатися абсолютно вільною у той самий момент і щодо того самого вчинку, в який вона підпорядкована неминучій природній необхідності і в тому ж відношенні?» (Kant, 2020 (a), p. 148).

Коли критики всезагального говорять про необхідне загальне знання як доказ існування всезагального, вони частіше за все дотримуються позиції щодо актуальності прояву розуму. Однак І. Кант чітко зазначає, що воля, яка властива розумній істоті, в людині рідко актуально регулює її існування. Каузальність чуттєвого світу поглинає людину, затуманюючи голос розуму.

Висновки. Покладаючи за мету дослідження аргументацію потенційності свідомості з огляду на філософські пошуки апріорного знання, описані в працях попередників, ми висвітлили

концепції стосовно до-набутого знання. Метафізичні пошуки Платона вказали на розуміння існування «ідей» завдяки пізнанню «подоб» та поклали початок для досліджень процесу пізнання як потенційної можливості кожної людини.

Просуваючись далі згідно з хронологією філософської думки та звернувшись до осмислення власного мисленнєвого досвіду Рене Декартом, ми висвітлили концепцію «вроджених ідей». Філософ вказує на необхідність особистісних пошуків задля виявлення імпліцитного знання. Акцент, що робить Р. Декарт, спонукає до висновку про потенційне пізнання наявного знання. Будучи імпліцитно закладеним у душі людини, воно потребує навмисного звернення до себе, не проявляючись без свідомої інтенційності.

Незважаючи на критику «вроджених ідей» Дж. Локком, вбачається хибність у методології філософа, за рахунок чого можна виявити спроби осмислити потенційність свідомості, хоча з відмовою від істинності надчуттєвого. На протипагу цій відмові Г. Лейбніц стверджує, що не варто категорично відкидати можливість апіорного знання через те, що істині висновки (знання) формуються поступово, отже, чітко визначити початок та кінець пізнання неможливо. В дослідженні Г. Лейбніца висунуто припущення, що ментальне та фізичне мають окремі причинно-наслідкові зв'язки та не здатні впливати одне на одного.

Це твердження спростовує І. Кант у своїх «критиках», виключаючи можливість каузальності розуму та стверджуючи його регулюючу силу над причинністю. Людина постає як потенційно розумна істота, але актуально наявна в каузальності фізичного світу. Таким чином, проведене дослідження вказує на помилку у ставленні до свідомості як актуально діючої сили, а також розкриває потенційність прояву розуму, що виявляється в можливості завдяки спекуляціям та рефлексії віднаходити всезагальні принципи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декарт Р. Размышление о первой философии. URL: <http://psylib.ukrweb.net/books/dekar02/index.htm>.
2. Декарт Р. Рассуждение о методе. URL: <http://psylib.ukrweb.net/books/dekar01/index.htm>.

3. Кант И. Критика практического разума. Санкт-Петербург : Азбука, Азбука-Аттикус, 2020 (a).
4. Кант И. Критика способности суждения. Санкт-Петербург : Азбука, Азбука-Аттикус, 2020 (b).
5. Кант И. Критика чистого разума. Санкт-Петербург : Азбука, Азбука-Аттикус, 2019.
6. Лейбниц Г. Новый опыт о человеческом разумении. Москва : Мысль, 1983.
7. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении. Москва : Мысль, 1985.
8. Платон. Диалоги. Санкт-Петербург : Азбука, Азбука-Аттикус, 2012.
9. Платон. Диалоги. Москва : Мысль, 1986.
10. Платон. Парменид, Кратил и другие диалоги. Санкт-Петербург : Наука, Слово о сущем, 2014.
11. Платон. Собрание сочинений : в 4 т. Москва : Мысль, 1994.

REFERENCES

1. Dekart R. (2014). Razmyshlenie o pervoi filosofii [Thinking about the first philosophy]. From <http://psylib.ukrweb.net/books/dekar02/index.htm> [in Russian].
2. Dekart R. (2012). Rassuzhdenie o metode [Thinking about the method]. From <http://psylib.ukrweb.net/books/dekar01/index.htm> [in Russian].
3. Kant I. (2020). Kritika prakticheskogo razuma [Criticism of Practical Reason]. St. Petersburg: Azbuka, Azbuka-Attikus, 2020 (a) [in Russian].
4. Kant I. (2020). Kritika sposobnosti suzhdeniia [Criticism of judgment]. St. Petersburg: Azbuka, Azbuka-Attikus, 2020 (b) [in Russian].
5. Kant I. (2019). Kritika chistogo razuma [Criticism of Pure Reason]. St. Petersburg: Azbuka, Azbuka-Attikus, 2019 [in Russian].
6. Leibnits G. (1983). Novyi opyt o chelovecheskom razumenii [A New Experience of Human Understanding]. Moscow: Mysl, 1983 [in Russian].
7. Lokk Dzh. (1985). Opyt o chelovecheskom razumenii [An Experience on Human Understanding]. Moscow: Mysl, 1985 [in Russian].
8. Platon (2012). Dialogi [Dialogues]. St. Petersburg: Azbuka, Azbuka-Attikus, 2012 [in Russian].
9. Platon (1986). Dialogi [Dialogues]. Moscow: Mysl, 1986 [in Russian].
10. Platon (2014). Parmenid, Kratil i drugie dialogi [Parmenides, Cratylus and other dialogues]. St. Petersburg: Nauka, Slovo o sushchem, 2014 [in Russian].
11. Platon (1994). Sobranie sochinenii v 4 t. [Collected works in 4 volumes]. Moscow: Mysl, 1994 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 25.03.21